

Статті

Вікторія ТИПЧУК

ЦЕРКВИ

ВАСИЛЯ ТУРЧЕНЯКА (ТУРЧИНЯКА)
НА БОЙКІВСЬКОМУ ПІДГІР'ІViktoria TYRCHUK. Vasyl' Turcheniak's
Churches of Boikian Pidhiria Heights.

Дерев'яне церковне будівництво в Українських Карпатах вже віддавна привертало увагу як українських – Володимир Січинський, Вадим Щербаківський, Володимир Залозецький, Михайло Драган, Петро Юрченко, Григорій Логвин – так і польських вчених – Юзеф Грабовський, Ришард Бриковський, Роман Райнфусс. Кожен із них зробив свій внесок у вивчення даного питання, висвітлюючи у різних аспектах надбання дерев'яної архітектури та монументальної пластики й різьби¹. Проте поза увагою багатьох дослідників залишилось ім'я самобутнього майстра-будівничого та різьбяра Василя Турченяка² (Турича) з Гуцульщини, про якого вперше написав Ю.Лашук, а згодом Р.Корогодський, А.Дем'янчук³.

Родом цей неписьменний чоловік із мальовничого присілка Луг (Луги) біля Делятина (Івано-Франківська обл.). Народився 1864 р., за умов чужоземного панування не отримав освіти, але маючи яскравий талант, вже в 1894 р. самостійно “направляв верхи” дерев'яної церкви у селі Яблуниця⁴. Протягом свого життя (а помер В.Турченяк у 1939 р.) майстер збудував шість церков, виготовив різьблені частини іконостасів та деталей інтер'єрів до п'яти з

¹Кравченко Я. Аналіз бібліографічних джерел, присвячених дерев'яній церковній архітектурі Українських Карпат // Науковий збірник Українського Вільного Університету.– Мюнхен, 1992.– С. 312-328.

²За іншими матеріалами – Турчиняка.

³Лашук Ю. Василь Турчинюк (Турич) – (1864-1939). Рукопис, 24 с., 1955. Бібліографічний покажчик.– Рівне, 1997, поз. 398. Корогодський Р. Відродження джерел // Образотворче Мистецтво.– 1992.– Н 1.– С. 38-40. Дем'янчук А. Майстер з Лугу // Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво.– Львів, 1994.– Н 5.– С. 104-106.

⁴Кравченко Я. До питання створення іменного покажчика народних майстрів-будівничих Карпатського краю // Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво.– Львів, 1991.– Н 2.– С. 100.

них на Гуцульщині й Покутті (в селі Верхній Майдан церква була закладена в 1905-06 рр., робота над іконостасом завершена у 1917 р.; в с. Луг церква була зведена у 1911-12 рр., а над іконостасом майстер працював аж до 1939 р.; с. Стримба – 1905-17 рр.; с. Ворохта – 1936-39 рр.), а також двох на бойківському (Стрийсько-Дрогобицькому) підгір'ї в селах Дуліби і Грушів, що були вибудувані між 1921-23 рр.).

Усі ці твори вирізняє оригінальний стиль архітектурних композицій, самобутня індивідуальність декоративної пластики, що здається невичерпною у створенні безлічі варіантів рішень одного й того, здавалось би мотиву, чи типу композиції. Але саме в дерев'яному храмі, як середовищі, в якому єднаються в одне вражаюче ціле архітектура, монументальне і станкове малярство, різьба й ліплена пластика, ще й декоративно-ужиткове мистецтво, майстерність славетних народних майстрів досягла найвищого щабля. Як зауважила відома дослідниця сакрального мистецтва Віра Свенціцька, “...твори самобутніх сільських майстрів особливо зворушують своєю простотою, лаконізмом, експресивною виразністю образу у поєднанні з почуттям декоративності”⁵.

На території бойківського підгір'я в селі Дуліби збереглась оригінальна дерев'яна церква св. Юра, зведена майстром В.Турченяком в 1921 р. Як писав про неї Р.Корогодський “...кожна функціонально-ритуальна частина інтер'єру церкви, її деталі заворожують первісною красою, полонять художньою правдою. І, зачудований, звертаєшся до пароха: пане отче, звідки це чудо взялося?”⁶

А народилося “чудо” під вправною рукою делятинського майстра, якого запросила громада села Дуліби будувати нову церкву, довідавшись про вправність будівничого. В архіві пароха села Дуліби о. Михайла (Дацишина) збереглися такі записи: “Коли громада рішила будувати нову церкву в Дулібах, шукали майстра. Почули, що біля Делятина в с. Лузі живе майстер, який буде церкви. Поїхали туди старшина села, оглянути котрусь збудовану ним церкву; церква їм сподобалась, і тому з ним домовились щодо будови церкви в Дулібах. Яке ж було здивування громадян, коли приїхав простецький чоловік в гуцульському строю, як здавалося, неграмотний. Коли дали йому план будови, затверджений старостом, навіть не глянув на нього, а сказав:

⁵Свенціцька В. Передмова // Драган М. Українська декоративна різьба.– К., 1970.– С. 5.

⁶Корогодський Р. Відродження джерел // Образотворче Мистецтво.– 1992.– Н 1.– С. 38-40.

“Нащо мені цих паперів? Я на них і так не розуміюся”. Це був Василь Турченок, якому тоді було 57 років”⁷.

За принципом побудови споруда належить до типових гуцульських, хрещатих у плані, перекритих п'ятьма куполами, церков зрубної конструкції. На відміну від бойківських тридільних, триверхих пам'яток архітектури, п'ятизрубна в плані церква села Дуліби репрезентує дещо інший спосіб конструктивного розв'язання композиції будівель, яким користувались гуцульські майстри. В ній до основних об'ємів центральної нави і бабинця примикають восьмигранні в плані рукави-притвори та вівтар. Отже, загальний вигляд п'ятиверхої церкви впливає з п'ятизрубного плану.

Стіни зрубів складені з щільно припасованих один до одного брусів без виступів, з'єднаних замком “риб'ячий хвіст”. Верхні вінця виступів утворюють кронштейни, що підтримують опасання по периметру будівлі.

Два нижні яруси зрубів церкви перекриті центрично-вінчатим дахом. Квадратний центральний зруб плавно, за допомогою спеціальної конструкції парусів, переходить у восьмигранний барабан, а чотири менші верхи виростають з пірамідального шатра п'ятигранних зрубів та двосхилого даху бабинця. На барабанах зводяться восьмисторонні, вибагливої форми куполи з різким перехватом в нижній частині.

Цікавим за конструктивним вирішенням і архітектурно-декоративною обробкою деталей є західний фасад церкви. Його об'єми творять триступінчаті фронти, останній з яких опирається на стовпи піднятого над порогом ганку і навіює образ будівель галицьких хат XIX ст.

Хоч храм і зведений відповідно до традиційних гуцульських принципів, проте пропорційна залежність елементів споруди тяжіє до бойківського принципу, за допомогою якого майстри-будівничі визначали основні розміри церкви.

Декоративну виразність фасаду підкреслюють маленькі трикутники фронтонів, що виступають з площини перекриття середнього широкого барабана. В бічних сторонах зрубу бабинця, вівтарів та барабанів прорізані прямокутної форми вікна з півциркульною верхньою частиною. Чергуючись, вони творять певний ритм, додаючи мальовничості споруді, а також освітлюють церковний інтер'єр. Віконні проєми нижнього ярусу та одвірки прикриті лиштвами з фігурною нарізкою.

Унікальною декоративною особливістю екстер'єру споруди є різьблені великі похрестя, що їх гуцули називають “многохресники”. Збудува-

вши не одну церкву, В.Турченок тільки в Дулібах використовує такий підхід. На гладкій поверхні брусів нижнього ярусу майстер вирізьбив п'ять таких многохресників (два при вході, на стінах бічних і східних вівтарів). Це орнаментальні композиції, що в своїй основі творять хрест, кожен з яких відмінний. За спостереженням Михайла Дацишина, “всі різьби простенькі, але так на всі лади варійовані, що подиву гідна фантазія простої людини”.

Василь Турченок (1864-1939).

Вся споруда (окрім нижнього ярусу) обшита поздовжніми планками дранки, що на половині своєї довжини перекривають одна одну у вигляді декоративних зубців. Цей елемент та поєднання опасання з піддашшям косою зубчатою дранкою, за свідченням дядка Петра Дулиша, “доробили в наш час майстри з Калуша, що відновлювали церкву”.

В.Турченок був не тільки обдарованим будівничим-архітектором, а й талановитим різьблярем. В інтер'єрі церкви знаходяться роботи майстра – павук (панікадило), кіот (дарохранительниця), горне сідалище (запрестольне крісло), бічні вівтарі (престоли), різьблені двері та карнизи церкви.

Хочеться зробити акцент на нетрадиційній формі дарохранительниці у формі мініатюрної дев'ятикупольної церковної будівлі, яку май-

⁷Там само.

стер особливо детально опрацював. Її композицію творить цілий каскад витягнутих вгору рельєфних виступів, завершених малими декоративними вежами-банями. Форми веж догори звужуються, роблячи залом і знову округлюються, тягнучись ввись. Площина стінок дарохранительниці помережана ажурними прорізами віконечок різної величини – це надає громіздкому, квадратному в основі, кіоту легкості і повітряності. Геометричні мотиви плоскої та наскрізної різьби нижнього ярусу трансформуються у більш складні за орнаментом верхи мініатюрного храму, що, по суті, є макетом церкви.

Домінантною частиною кіота є зображення Христа на дверцях. Стиль різьблення мотиву співзвучний різьбленим іконам, які виконав майстер раніше і які зберігаються в селах Стримба і Луг – тепер у Биткові (Надвірнянського р-ну).

Вагому роль в ансамблі інтер'єру відіграє люстра-павук (панікадило), що спускається з центру склепіння нави. Воно має вигляд розкішної двоярусної “каруселі”. На рівні другого ярусу розміщено ряд мініатюрних капличок й стилізовані похрестя, які покладені на плоску круглу, оздоблену знизу порізкою основу. Ці стилізовані каплички декоровані смугами жолобків, “ільчатим письмом”, “кантиками”, “січеними зубцями”, які по-різному укладаються майстром в загальний малюнок композиції. Її основним мотивом виступає хрест, що складається з вдало поєднаних геометричних силуетів.

Оригінальне рішення павука демонструє безмежність розмаху творчої уяви самобутнього майстра, яка в своєму вияві не повторює жодного з досі бачених зразків.

Окрім описаних вище складових частин інтер'єру святині, В.Турченок розробив і виконав бічні престоли Христа Спасителя і Богоматері. На щитах вітварів, схожих на звисаючу тканину з одностайним узором, чергуються смуги вузьких, однакових за розмірами, зате контрастних за узором мотивів. Вчений, доцент Державного університету “Львівська політехніка” Роман Липка, який особисто знав майстра, зауважив, що “в нього є якесь чуття тектоніки декору, а в лініях конструктивність; розуміння, що не кожен орнамент підійде для певного елемента композиції”⁸.

Цю фразу можна застосувати й при аналізі декоративного оформлення запрестольного крісла (горного сідалища). Тут майстер відступає від звичної манери поміркованого заповнення площини різьбленням. Фігурно вирізані стінки

крісла густо заповнені орнаментом. Горизонтальні частини розбиті одноманітним ритмом поздовжніх жолобків, проте в такій декоративно обтяженій конструкції вони слугують тією чистою площиною, “на якій відпочиває око”. Примхливо вигнуті бокові ніжки підтримують бильця, прикріплені до ажурної стінки, декорованої прорізною різьбою геометричного мотиву. Торець спинки увінчують похрестя, з яких середнє є складним типом многохресника.

Майстер, ставлячи храм в Дулібах, одночасно працює над зведенням церкви в с. Грушів (Грушова-Красне).

Попередня дерев'яна церква походила з 1671 р., оновлювалася у 1807 р.⁹ Ця ж була зведена, за спогадами очевидця, що працював на будові (Гриня Кондора, 1905 р. нар.), в проміжку між 1922-26 рр.¹⁰

Церква Собору Пресвятої Богородиці в Грушеві в плані мало відрізняється від попередньої будівлі (в с. Дулібах). Такі ж п'ятизрубні рукави-притвори перекриті стіжковими дахами, тільки увінчані незвично маленькими верхами – банями-маківками з хрестами. Такий же об'єм центрального верха із заломом, що різко виділяється на фоні мініатюрних бань. Такі ж різьблені на нижньому зрубі гладких стін хрести-многохресники. Тільки додано різьблений накладний хрест на східному вінці вітваря під опасанням.

Відміну становить відсутність піднятого над входом до бабинця ганку та менш пластичні вертикальні форми будівлі. Майстер тут підійшов більш стримано, обмежившись красою пропорцій споруди, тоді як в Дулібах вразив багатством рішень і форм.

Творячи в межах визначеного канону і не порушуючи локальних традицій дерев'яної архітектури, майстер Василь Турченок спрямував свою увагу на вдосконалення композиційних прийомів побудови та мистецьке опрацювання архітектурно-конструктивних деталей.

Слід зазначити, що церкви, характерні для етнографічної зони Гуцульщини, були збудовані на землях Бойківщини, де існували зовсім інші конструктивні підходи до спорудження церков. Те, що запросили “чужого” майстра зводити церкви в Дулібах і Грушеві, свідчить про значимість його творчості та неординарний, суто індивідуальний підхід до поставлених завдань.

⁹Слободян В. Церкви України. Перемиська Єпархія.- Львів, 1998.- С. 333.

¹⁰Спогади Гриня Кондора записані автором 5 червня 1998 р.

⁸Спогади Р.М.Липки, записані автором 23 лютого 1998 р.